

7. Чадюк О.М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 Київ, 2005. 20 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВЛ – онлайн-видання «Волинь. Луцьк».

Д – газета «День».

ДТ – газета «Дзеркало тижня».

ТС – термін-словосполучення.

УМ – газета «Україна молода».

DW – онлайн-видання «Deutsche Welle».

G – онлайн-видання gazeta.ua.

ZiK – Західна інформаційна корпорація.

Liudmyla Khalinovska

WORD-COMBINATION WITH ADJECTIVIZED COMPONENT *POLITICAL* IN JOURNALISTIC TEXTS

The paper analyzes word-combinations with the component *political* in journalistic texts; it characterizes semantic changes in their meaning in language of modern political sphere on the material of printed and on-line journals. The attention is paid to the specific of term-combinations use in journalistic texts. The paper also focuses on language construction and language neologisation on media materials.

Keywords: Ukrainian politic language, socio-political term, state word-combination, determinologization.

УДК 811.161.2:347.973(81'27)

I.B. ЦАРЬОВА

м. Запоріжжя, Україна

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ХАРАКТЕР СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У МОВІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано структурні моделі термінологічних словосполучень Кримінального кодексу України, утворених синтаксичним способом; визначено сутність феномену поняття «термінологічні словосполучення», акцентовано увагу на сталому характері структури термінологічних словосполучень.

Ключові слова: *структурна модель, термінологічні словосполучення, юридична мова, юридичний текст, юридичний термін.*

Розбудова правової держави, утвердження принципу верховенства права потребують, щоб право було об'єктивоване в мові адекватно й недвозначно. Треба пам'ятати, «що кожне слово закону стосується конкретної людини, її

© I.B. ЦАРЬОВА, 2019

прав та свобод... держава та влада не можуть повноцінно функціонувати, якщо вони неспроможні ясно і зрозуміло висловити свою волю, надавши їй відповідного правно-мовного оформлення» [8, с. 31]. Усі термінологічні одиниці поділяють на дві групи (за формальною, структурною ознакою): 1) одновербальні терміни (однослівні, або гіпероніми); 2) полівербальні терміни (багатослівні) [2, с. 427]. Понад 70 % термінів у різних терміносистемах – це словосполучення [1; 4, с. 171; 5], і саме вони становлять основний масив термінофунду. Не є винятком і сучасна українська юридична термінологія.

Мова Кримінального кодексу України (далі – ККУ) лаконічна й чітка, тому в текстах широко вживані термінологічні словосполучення. Офіційність юридичної мови – результат уживання усталеної, абстрактної й системної юридичної термінології на позначення процесуальних дій, прав та обов'язків осіб. Лаконічність, семантична конкретність та однозначність правової комунікації пояснює концентрацію в юридичних текстах стандартизованих скорочень різного типу [7]. Змістова точність мови документів – одна з головних умов, що забезпечує практичну і правову цінність ділового тексту. Недбало дібраний термін спотворює зміст статті кодексу, створює можливості для подвійного тлумачення закону, ускладнюючи його сприйняття [6, с. 24]. Юридична мова, створена, насамперед, для спілкування через офіційні акти, позбавлена словесної ентропії, їй притаманна семантична визначеність і точність вираження понять.

Дослідження термінології різних галузей науки останнім часом активізувалися, однак синтаксична структура словосполучень термінологічного характеру сучасного українського юридичного тексту вивчена недостатньо. На синтаксичному рівні це результатує уживанням номінального стилю та складних синтаксичних структур, часто переобтяжених низкою складнопідрядних речень, інфінітивних конструкцій та дієприкметникових зворотів у функції узгодженого означення [3, с. 112]. Поява термінологічних словосполучень пов'язана із синтаксичним способом творення термінів, сутність якого полягає в об'єднанні у смислового та граматичного відношенні двох або більше слів, що становлять складне позначення явища або предмета.

Мета статті – проаналізувати структурні моделі термінологічних словосполучень ККУ. Для реалізації поставленої мети необхідно: 1) розкрити сутність феномену поняття «термінологічні словосполучення»; 2) розглянути й схарактеризувати структурні моделі термінологічних словосполучень у мові ККУ.

У сучасному термінознавстві поняття термін-словосполучення лінгвісти кваліфікують по-різному, зокрема: складений термін (Д.С. Лотте), багатокомпонентний термін (В.В. Чумак, С.В. Овсейчик), аналітичні номінації (О.В. Чуєшкова) тощо. Проте найчастіше складні номінації термінологи називають термінами-словосполученнями (В.П. Даниленко, Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мадюк, А.В. Крижанівська, Л.О. Симоненко, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько, Л.О. Вакарюк). Досліджений матеріал мови ККУ переконливо засвідчує вживання різноманітних структурних моделей термінологічних словосполучень:

1. Базовою одиницею (стрижневим словом) кожної словосполучної моделі є термін-іменник, до якого на основі підрядного зв'язку приєднуються залежні компоненти (конкретизатори). Навколо опорної назви (ядерного субстантива) у юридичних термінах групуються здебільшого прикметники, які формують

з іменником стійкі форми номінацій, що характеризуються системністю, наявністю дефініції, стислістю та семантичною єдністю, відсутністю експресії та стилістичною нейтральністю: *правове забезпечення, громадський порядок, кримінальне право, загальновизнаний принцип* тощо. Напр.: *Громадський порядок* – це стан суспільних відносин, який забезпечує спокійні умови суспільно корисної діяльності, відпочинку та побуту людей. Незалежно від лексико-граматичного категорійного складу та словесної довжини такі терміни-словосполучення виражають функціонально одне термінологічне поняття. Їх можна позначити як словосполучення *прикметник + іменник*: *кримінальне покарання, кримінальна справа, примусові заходи*. Термінологічне словосполучення може формувати як термінологічна лексика, так і загальнонавчальні слова: *матеріальна шкода, державна зрада, добровільна відмова* й ін., де *шкода, зрада, відмова* – загальнонавчальні слова: *Добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця* (ККУ, Р. III (ЗЧ), ст. 17).

Особливого поширення набувають словосполучення, одним із компонентів якого є слово із загальнонавчальним нейтральним значенням *особа*, що в поєднанні з відповідним прикметником стає терміном, наприклад: *Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність* (ККУ, Р. IV (ЗЧ), ст. 18); *Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або заподіяли велику матеріальну шкоду державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам* (ККУ, Р. VII (ОЧ), ст. 205); *Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби* (ККУ, Р. XVII (ОЧ), ст. 364).

Текстам ККУ притаманні складні субстантивно-ад'єктивні трикомпонентні конструкції зі стрижневим словом-іменником та залежними від нього прикметниками, наприклад: *Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину* (ККУ, Р. III (ЗЧ), ст. 11); *Співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину* (ККУ, Р. VI (ЗЧ), ст. 26).

2. Серед субстантивних термінологічних словосполучень виділяють конструкції, поєднані зв'язком керування. Продуктивну модель становить: *віддієслівний іменник у Н. в. + іменник у Р. в. на зразок позбавлення волі, вчинення злочину, перевищення меж, затримання злочинця, заподіяння шкоди*: *Злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання* (ККУ, Р. III (ЗЧ), ст. 12). Досить часто до складу словосполучення такої структурної моделі входять іменники-терміни: *правила безпеки, перебіг давності, склад злочину*, наприклад: *Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту* (ККУ, Р. XI (ОЧ), ст. 276).

Головний компонент такого словосполучення може варіюватися: *обмеження / позбавлення волі*, а також ускладнюватися додатковими компонентами, що має суттєве значення, наприклад: *Основними покараннями є громадські*

роботи, виправні роботи, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк (ККУ, Р. X (ЗЧ), ст. 52); *Особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі ... або довічного позбавлення волі* (ККУ, Р. III (ЗЧ), ст. 12).

3. Значну групу субстантивних словосполучень становлять прийменниково-іменникові конструкції на зразок *відповідальність за злочини, замах на злочин, співучасть у злочині, питання про застосування, ухилення від покарання*, у яких головний компонент вимагає вживання відповідного іменника з прийменником, наприклад: *Готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності* (ККУ, Р. III (ЗЧ), ст. 14); *Замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності) <...>* (ККУ, Р. III (ЗЧ), ст. 15).

Описані вище моделі терміносполучень, що функціонують у мові сучасного українського юридичного тексту, кваліфікують як прості, тобто словосполучення мінімального складу, кі протиставляються складним термінологічним сполукам. Водночас аналіз мови ККУ засвідчує вживання трикомпонентних утворень, що теж кваліфіковано як прості, оскільки вилучення жодного елемента з цих сполучень неможливе, наприклад: *Завдання Кримінального кодексу України* (ККУ, Р. I (ЗЧ), ст. 1), *Закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України* (ККУ, Р. II (ЗЧ), ст. 3). Ці синтаксичні конструкції не відзначаються продуктивністю в досліджуваних текстах. Як відомо, складним вважають словосполучення, що містить факультативні компоненти, які можуть бути вилучені з відповідної конструкції без її руйнування як синтаксичної одиниці певного типу. Варто при цьому звернути увагу на те, що термінологічні словосполучення позначені сталим характером структури, тобто унеможливлено вилучення тих чи тих компонентів.

Часто в основі складного терміна лежить одне й більше простих словосполучень, як у таких реченнях: *Виконавець (співвиконавець) підлягає кримінальній відповідальності за статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає вчинений ним злочин* (ККУ, Р. VI (ЗЧ), ст. 29); *Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків* (ККУ, Р. XV (ОЧ), ст. 345).

Багаточасаровість складних термінологічних словосполучень необхідно враховувати під час аналізу мови ККУ, виділення їх у тексті. Такі словосполучення ще називають комбінованими, оскільки залежний компонент у них теж є словосполученням, наприклад: *Іноземці, які вчинили злочини на території України і засуджені за них на підставі цього Кодексу, можуть бути передані для відбування покарання за вчинений злочин тій державі, громадянами якої вони є, якщо така передача передбачена міжнародними договорами України* (ККУ, Р. II (ЗЧ), ст. 10). Зауважимо, що структуру складних словосполучень термінологічного характеру подекуди становлять власні назви, наприклад: *Посягання на життя Президента України, Голови Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету*

Міністрів України, Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови Рахункової палати, Голови Національного банку України, керівника політичної партії, вчинене у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю (ККУ, Р. 1 (ОЧ), ст. 12).

Специфіку мови сучасного законодавчого тексту становлять також структури, у яких уживають цілу низку термінологічних словосполучень. Кожне окреме терміносполучення має конкретне фіксоване значення: *Готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину* (ККУ, Р. III (ЗЧ), ст. 14). Термінологічні словосполучення різної структури містять у своєму складі компонент *право* як в однині, так і в множині: **прикметник + право**: *авторське право, виборче право, суміжні права, законні права*; **Порушення авторського права і суміжних прав** (ККУ, Р. V (ЗЧ), ст. 176). Словосполучення-терміни можуть відповідати моделі: **право + іменник у Р. в.:** *право придбання*; **злочин + прикметник + іменник у Р. в.:** *злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості*. Залежний іменник у формі Р. в. нерідко поширений факультативними компонентами, що вносять у зміст речення додаткову інформацію, тобто ускладнюють просте термінологічне словосполучення, наприклад: *Організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом* (ККУ, Р. VI (ЗЧ), ст. 30). Варіант цієї структури може становити поєднання заданої моделі з іменником в Ор. в.: *Повторність, передбачена частиною першою цієї статті, відсутня при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох або більше тождесних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром* (ККУ, Р. V (ОЧ), ст. 184); *Вчинення фінансових операцій та інших угод з грошовими коштами та іншим майном, здобутих завідомо злочинним шляхом* (ККУ, Р. VII (ОЧ), ст. 209).

Виділяємо термінологічні словосполучення, у яких віддієслівний іменник *порушення* вживають у формі однини в поєднанні з іменником у Р. в.: *Порушення тасмниці голосування* (ККУ, Р. V (ОЧ), ст. 159); *Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії* (ККУ, Р. V (ОЧ), ст. 161); *Порушення недоторканності житла* (ККУ, Р. V (ОЧ), ст. 162); *Порушення обов'язків щодо охорони майна* (ККУ, Р. VI (ОЧ), ст. 197); *Порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння* (ККУ, Р. VII (ОЧ), ст. 214); *Порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів* (ККУ, Р. VII (ОЧ), ст. 223); *Порушення законодавства про континентальний шельф України* (ККУ, Р. VIII (ОЧ), ст. 244); *Порушення вимог законодавства про охорону праці* (ККУ, Р. X (ОЧ), ст. 271).

Наявність термінологічної бази є невід'ємною особливістю мови сучасного українського юридичного тексту. Головний компонент *порушення права* може керувати відмінковою формою іменника з прийменником, тобто утворюватися за такою моделлю: *порушення права на + іменник*: *Порушення права на отримання освіти* (ККУ, Р. V (ОЧ), ст. 183); *Порушення права на захист* (ККУ, Р. XVIII (ОЧ), ст. 374). Термінологічні словосполучення більш ускладненої

структурної організації дають змогу передати зміст правової норми точніше, охопити певні деталі, наприклад: *Порушення права на безоплатну медичну допомогу* (ККУ, Р. V (ОЧ), ст. 184).

Отже, проаналізовані синтаксичні конструкції термінологічного характеру відзначаються структурно-семантичним багатством у тексті мови Кримінального кодексу України. Сучасний український юридичний текст активно поповнюється дво- та багатокомпонентними термінологічними одиницями на позначення нових понять або для вдосконалення чи уточнення вже наявних. Складені юридичні терміни є синтаксичними конструкціями, утвореними з двох чи більшої кількості повнозначних слів на основі підрядного зв'язку. Виявлено, що лише в небагатьох полікомпонентних терміносполуках іменники можуть поєднуватися сурядним зв'язком. Утворення багатокомпонентних термінів, їхній перехід від первинних до багатослівних одиниць відбувається поетапно й, відповідно, супроводжується переоформленням та ускладненням синтаксичної моделі. До термінологічних зараховуємо такі словосполучення, компоненти яких становлять єдине поняття й мають чітко сформульоване та зафіксоване значення.

Перспективними є дослідження дериваційних зв'язків термінів-словосполучень і простих речень у сучасній українській юридичній мові.

1. Головатий С., Зайцев Ю., Усенко І. Мова і право: два поняття – одна проблема. *Голос України*. Київ, 18 квітня. 1995 р. № 72.
2. Вакарюк Л. Словосполучення термінологічного характеру в словотворі. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Слов'янська філологія. Чернівці: Рута, 2007. Вип. 321 – 322. С. 427 – 431.
3. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. 448 с.
4. Панько Т.І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994. 216 с.
5. Ткач А. В. Особливості термінів-комполітів у медичній термінології. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Слов'янська філологія. Чернівці: Рута, 2001. Вип. 116. С. 88 – 92.
6. Токарська А.С., Кочан І.М. Культура фахового мовлення правника. Львів: Світ, 2003. 312 с.
7. Царьова І.В. Лінгвопрагматичний аспект юридичного дискурсу. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). 2017. Вип. 9. С. 125 – 131.
8. Яцюк Т. О точности словосочетаний в языке права. *Советская юстиция*. 1991. № 5. С. 31.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ККУ – Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. Редакція від 11.01.2019 р. Підстава 2227-VIII.

ЗЧ – Загальна частина. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. Редакція від 11.01.2019 р. Підстава 2227-VIII.

ОЧ – Особлива частина. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. Редакція від 11.01.2019 р. Підстава 2227-VIII.

Iryna Tsareva

PECULIAR FEATURES OF TERMS WORD COMBINATIONS IN THE CRIMINAL CODE
OF UKRAINE LANGUAGE

The article analyzes the structural models of terminological phrases of the Criminal Code of Ukraine. The essence of the phenomenon of the term “terminological phrases” is determined, attention is paid to the fact that terminological phrases are noted by the constant character of the structure. The paper describes the features of legal language as a specialized system of legal concepts, which provides communication needs in the field of legal science and practice. Attention is focused on the study of the semantic structure of the Ukrainian legal terms. From this perspective it is important to make complex typological analysis of the term system of the Ukrainian language legal on the basis of termmaking processes of the modern world.

The researches of the Ukrainian legal borrowings of terminological legal system of term elements of other languages due to different historical conditions and traditions are connected with mentioned above is the result of from above research. Term-words by lexical and grammatical affiliation are divided into nouns, adjectives, verbs and adverbs. Terminological phrases can be two-, three-, four- and multi-component “criminal prosecution”.

Key words: structural model, terminological phrases, legal language, legal text, legal term.

УДК 811.161.2'373.46

О.В. ЧОРНА
м. Ірпінь, Україна

**СОЦІОКОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ
ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОДАТКОВІЙ
ТЕРМІНОЛОГІЇ**

У статті проаналізовано вплив позамовних та інтралінгвальних чинників на процес запозичання термінів до податкової сфери, порушено питання доцільності їхнього використання. Позамовні чинники умовно розділено на історичні, суспільно-політичні, суспільно-психологічні. Закцентовано увагу на взаємозв'язку процесів розвитку мови з історією народу та на особливостях семантичного розвитку слів, спричинених структурною специфікою конкретних мов.

Ключові слова: податкова терміносистема, податкова сфера, позамовні чинники, запозичений термін, автохтонний термін.

Успішний розвиток сучасного суспільства полягає в здатності мови забезпечувати повноцінне спілкування людей у різних сферах життя, які обслуговує термінологічний ярус сучасної мови – самостійна, багаторівнева система когнітивно пов'язаних елементів. Повноцінне залучення української мови до будь-якої сфери життя великою мірою залежить від пізнавально-інформаційної